

УДК 658.7:338.432

Терещенко С.І.
кандидат економічних наук, доцент
Сумського національного аграрного університету

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗА РАХУНОК ОБҐРУНТУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ФОРМУВАННЯ

EFFICIENCY OF RESOURCE POTENTIAL DUE TO GROUND PARAMETERS OF AGRICULTURAL FORMATION

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано ефективність використання ресурсного потенціалу на прикладі аграрного формування Сумської області за рахунок обґрунтування основних параметрів його діяльності. Нами запропоновано три методики оптимізації ресурсних пропорцій. Їх використання дозволить підприємству оцінити свої виробничі можливості.

Ключові слова: параметри діяльності підприємства, ресурси, ресурсний потенціал, ресурсні обмеження, виробнича система, оптимізація ресурсного потенціалу, земельні ресурси, трудові ресурси, ефективність використання ресурсів.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована эффективность использования ресурсного потенциала на примере аграрного формирования Сумской области в результате обоснования основных параметров его деятельности. Нами предложены три методики оптимизации ресурсных пропорций. Их использование позволит предприятию оценить свои производственные возможности.

Ключевые слова: параметры деятельности предприятия, ресурсы, ресурсный потенциал, ресурсные ограничения, производственная система, оптимизация ресурсного потенциала, земельные ресурсы, трудовые ресурсы, эффективность использования ресурсов.

ANNOTATION

The article analyzes the efficiency of resource potential on the example of the formation of agricultural Sumy region through study of its basic parameters. We proposed three methods of optimizing resource use proportions allow the company to assess their production capacity.

Keywords: parameters of the enterprise, resources, resource potential, resource constraints, production system, optimization of resources, land, labor, resource efficiency.

Постановка проблеми. В умовах децентралізованої економіки держави, яка характеризується відносно слабкою регулюючою роллю, аграрні формування мусять самостійно створювати власну стратегію розвитку, при цьому адаптуючи її до змінних умов функціонування. Вибір найкращого варіанту поєднання ресурсів відносять до типових задач лінійного програмування, розв'язання яких здійснюють з урахуванням наявних первинних ресурсів та виробничих технологій, що перетворюються в процесі виробництва у кінцевий продукт.

Обґрунтування параметрів діяльності потенційно ефективного аграрного формування передбачає формування такого його збалансованого ресурсного потенціалу, який забезпечував би максимальну віддачу кожного виду ресурсу. Вирішення цієї проблеми дозволить сформува-

ти певну матеріальну основу для виробничої системи, на основі якої можна обґрунтовувати способи та методи побудови адекватних виробничих відносин.

У контексті наших досліджень ми під параметрами діяльності аграрних формувань розуміємо сукупність показників, які характеризують величину і структуру матеріальних ресурсів; натуральні та вартісні результати діяльності, які отримує формування в результаті ефективного використання власного ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблема ресурсозабезпечення аграрного виробництва як основа формування його ефективності посідає чільне місце у наукових працях. Дослідженню теоретико-методологічних питань формування, оцінювання і віддачі ресурсного потенціалу агроформувань присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти Ф.Ф. Бутинець [1], М.Д. Корінько [2], М.М. Коцупатрого [2].

Метою статті є розробка і обґрунтування методик щодо оптимізації ресурсних пропорцій з метою ефективного використання своїх виробничих можливостей аграрними формуваннями.

Виклад основних результатів дослідження. Варіантність використання ресурсів нами трактується як можливість їх взаємозамінності у процесі виробництва екологічно чистої продукції. Як правило, виділяють три схеми взаємозамінності: перша – один ресурс, але різні способи використання; друга – різні ресурси, але один спосіб використання; третя – взаємозамінність у часі тобто використання наявних та можливих ресурсів на протязі всього виробничого циклу. Якщо при розробці стратегії розвитку аграрного формування орієнтуватися на взаємозамінність ресурсів у виробничому процесі, то було б доцільно їх об'єднати у три групи: матеріально-грошові, трудові та інформаційні. При цьому до інформаційних ресурсів варто віднести технологічні дані про використання ресурсів. В якості «узагальнюючого» ресурсу, який дозволить належним чином використати всі наявні, є грошові засоби. При моделюванні альтернативності використання ресурсів слід враховувати, що заміна одного ресурсу ін-

шим призводить до зміни у використанні всіх інших. Таким чином, передумова варіантності використання ресурсів пов'язана із задоволенням потреб споживачів і обмеженістю ресурсів.

При оптимізації ресурсного потенціалу необхідним є чітке узгодження стратегії і тактики функціонування аграрного формування, оскільки, з одного боку, поточний маневр матеріальними ресурсами залежить від їх обсягу та структури, які обумовлені розвитком виробництва, динамікою і структурою інвестиційного процесу в середньостроковій і довгостроковій перспективі; а з іншого боку, сформовані відповідно до стратегії розвитку та обслуговуючі поточний виробничий цикл матеріальні ресурси багато в чому зумовлюють можливості оперативного маневру і ритмічності виробничого процесу. При будь-якому прийнятому варіанті технологічного перетворення ресурсів вони повинні відповідати один одному як в кількісному, так і в якісному відношенні.

Отже, сукупність ресурсних обмежень повинна включати вимоги внутрішньої пропорційності і збалансованості ресурсів, які використовуються. При цьому виявляються «вузькі місця», дефіцитні для даного конкретного технологічного варіанту ресурси, які лімітують їх застосування. Практично по кожному з керованих параметрів може бути утворений резерв в рамках відповідного часового горизонту та рівня управління. Він необхідний не тільки для подолання виявлених «вузьких місць», а й для адаптації аграрного формування до прогнозованих змін нестабільного середовища. Обґрунтована система резервів, забезпечуючи здійснення не однієї альтернативи, а безлічі, додає аграрному формуванню певних властивостей: мобільності, стійкості, гарантує певне поле для маневру.

Вирішення питання досягнення оптимальних параметрів ресурсних пропорцій дозволяє створити матеріальну основу збалансованої (потенційно ефективною) виробничої системи, на підставі якої можна обґрунтовувати методи побудови адекватної системи виробничих відносин.

Трансформація системи господарювання, що склалася в умовах централізованої економіки, об'єктивно зумовила не тільки зростання нестабільності середовища функціонування аграрних формувань, а й призвела до руйнування регульованої державою, налагодженої і досить ефективною системи формування і використання ресурсного потенціалу. Централізований розподіл ресурсів, відповідно до доведених планів виробничої та фінансової діяльності і сформованою системою розподілу праці, вимагали від господарюючих суб'єктів лише вирішення тактичних задач розподілу виділених ресурсів, тоді як вирішення стратегічних питань розвитку (у тому числі проблем формування їх ресурсного потенціалу) вважалось правом державних органів управління. Залишившись наодинці зі стихією ринку, в умовах «шокової терапії» і прискореного реформування господарського ме-

ханізму, більшість аграрних формувань так і не змогли адаптуватися до мінливості зовнішнього середовища. Відмова держави від участі у процесах формування ресурсного потенціалу аграрних формувань призвела не тільки до різкого падіння рівня їх ресурсозабезпеченості, але і зумовила зростання ресурсних диспропорцій, які поглиблюють і без того важке фінансове становище підприємств аграрної сфери.

Питання формування ресурсного потенціалу та визначення оптимальних базових ресурсних пропорцій мікроекономічних систем входять до компетенції задач стратегічного менеджменту і можуть бути успішно вирішені лише в комплексі заходів, які забезпечують сталий та ефективний розвиток аграрних формувань. Забезпечення стійкості реалізується через створення компенсаційних механізмів, які дозволяють адаптувати підприємства до прогнозованих змін умов господарювання. Основним інструментом такої адаптації служить перерозподіл ресурсів і корегування ресурсних пропорцій.

Емпіричні дослідження перспектив розвитку цілого ряду аграрних формувань Сумської області дозволяють зробити висновок про те, що навіть в сучасних умовах, які визнаються цілим рядом вчених як несприятливі для функціонування аграрних формувань, за рахунок додаткових джерел фінансування ці підприємства можуть сформувати потенційно ефективні виробничі системи, які забезпечують можливості їх сталого розвитку. Внутрішній зміст поняття «виробнича система» в економічній літературі залишається дискусійним. Найбільш часто виробнича система розглядається як формування або комплекс з працівників, засобів і предметів праці, відносини і взаємодія між якими підпорядковується виробництву предметів споживання; або відокремлена у результаті суспільного розподілу праці частина виробничого процесу. Низка авторів під виробничою системою розуміють комбінаційне рухливе об'єднання речових, енергетичних та інформаційних ресурсів, тоді як інші обґрунтовують, як частину загальної системи підприємства, яка здатна самостійно або у взаємодії з іншими виробничими (економічними) системами створювати продукцію або надавати послуги для задоволення потреб суспільства. Виробнича система нового покоління включає методологію інтелектуальної інноваційної діяльності на рівні підприємств та їх об'єднань. За таких умов така виробнича система може орієнтуватися на реалізацію саме інноваційно-цільової стратегії, яка може бути представлена програмою концепції інноваційного розвитку [3, с. 15].

На наш погляд, виробничу систему слід розглядати у широкому і вузькому розумінні. Функціонування виробничої системи у широкому розумінні відображає процес, який постійно поновлюється. У цьому розумінні поняття «виробнича система» близьке до категорії економічної системи. Виробнича система у вузько-

му сенсі – це система, що функціонує на рівні окремо взятого формування, яка перетворює наявні ресурси в готову продукцію або в послуги під впливом зовнішнього середовища функціонування.

Процеси формування та відтворення виробничих систем відносять до завдань стратегічного і тактичного управління. Цілком природно, що в більш вигідних умовах перебувають формування з достатньо високим рівнем ресурсозабезпеченості і які зберегли інвестиційну привабливість. В умовах найгострішого дефіциту власних джерел фінансування, характерного для більшості аграрних формувань, стратегія їх розвитку буде прямо визначатися як внутрішніми резервами, так і обсягом залучених інвестиційних ресурсів. Нами пропонуються три методики оптимізації ресурсних пропорцій їх використання дозволить аграрним формуванням:

- по-перше, оцінити свої виробничі можливості у розрізі трьох варіантів формування ресурсного потенціалу: при наявних обсягах і відповідній структурі ресурсів (1-й варіант), при трансформації окремих факторів виробництва в інвестиційні ресурси (2-й варіант) і при залученні інвестицій, необхідних для виходу на оптимальні ресурсні пропорції (3-й варіант);

- по-друге, провести оцінку за різними критеріями альтернативних варіантів розвитку підприємств;

- по-третє, провести аналіз чутливості системи до зміни умов господарювання;

- по-четверте, обґрунтувати стратегічні параметри розвитку формувань і визначити обсяги, структуру і динаміку інвестицій, необхідних для їх досягнення;

- по-п'яте, досліджувати ефективність різних заходів по регулюванню ресурсного потенціалу господарюючих суб'єктів.

Аналіз можливих сценаріїв розвитку аграрних підприємств при незмінній структурі ресурсів, при їх внутрішній трансформації і при використанні залучених коштів був проведений на прикладі сільськогосподарських підприємств ТОВ «Вікторія», що знаходиться у Краснопільському районі Сумської області, та СТОВ «Хлібороб» Лебединського району Сумської області.

ТОВ «Вікторія» є формуванням, яке має міцні виробничі традиції. Основними товарними культурами є зернові, цукровий буряк, соняшник. Галузь тваринництва представлена молочним скотарством. Виробничий потенціал підприємства складається з землі, основних засобів і трудових ресурсів. Станом на 1.01.2014 р

Таблиця 1

Порівняльна оцінка сценаріїв розвитку ТОВ «Вікторія» Сумської області

Показники	1-й варіант	2-й варіант	3-й варіант
Рілля в обробці, га	2182	2350	3663
Структура посівних площ, %			
Зернові усього	40,7	53,7	47,3
в т.ч. озимі	25,1	27,8	22,5
Технічні всього	13,9	19,8	22,0
в т.ч. цукрові буряки фабричні	5,7	6,9	10,0
цукрові буряки маткові	1,2	2,3	1,5
буряковисадки	2,3	4,1	2,6
Соняшник	4,7	6,5	7,9
Кормові всього	35,4	14,8	21,0
в т.ч. кукурудза на силос і зелений корм	12,6	5,3	7,5
однорічні трави	10,4	4,4	6,2
багаторічні трави	9,6	4,0	5,7
Пар	10,0	11,7	9,7
Поголів'я худоби, гол.			
Велика рогата худоба всього	870	392	870
в т.ч. корів	400	180	400
Потреба в трудових ресурсах			
Середньорічна чисельність працівників	115	94	133
Результативність виробничо-фінансової діяльності			
Виручка від реалізації, тис. грн	4796,5	7504,5	12322,3
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	4514,1	6629,3	7658,1
Прибуток, тис. грн	282,4	875,2	4664,2
Рівень рентабельності, %	6,3	13,2	60,9
Інвестиції в основні кошти, тис. грн	0	907,7	10867,4
Поточні витрати без амортизації, тис. грн	5401,5	6852,3	7389,6
Прибуток за 5 років у розрахунку на 1 грн. інвестицій, грн.	0,05	0,12	0,48
Прибуток за 5 років у розрахунку на 1 га ріллі, грн.	0,65	1,86	6,37

Розроблено автором

у господарському обігу перебувало 3663 га ріллі та 318 га пасовищ. До складу основних засобів увійшли: 27 тракторів (середній знос складає близько 98%); 10 зернозбиральних комбайнів (середній знос – 100%), 19 вантажних автомобілів (середній знос – більш 75%) та інші сільськогосподарські машини, основна частина з яких повністю зношена. Середньорічна чисельність працівників у 2013 році склала 156 осіб, з яких 36 механізатори, 21 оператор машинного доїння, 32 скотарі і телятниці, 29 керівники і спеціалісти.

У господарському обороті СТОВ «Хлібороб» у 2013р перебувало 3496 га ріллі, 348 га пасовищ. Основні засоби були представлені: 24 тракторами (середній знос складає близько 85%); 13 зернозбиральними комбайнами (середній знос – 100%), 17 вантажними автомобілями (середній знос – 48%) та іншими сільськогосподарськими машинами, основна частина з яких повністю зношена. Середньорічна чисельність працівників у 2013 році склала 102 особи, з яких 22 механізатори, 12 операторів машинного доїння, 11 скотарі, 20 керівники і спеціалісти.

Реалізація економіко-математичних моделей по оптимізації ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств за трьома варіантам дозволила отримати такі результати (табл. 1).

Дані таблиці свідчать про те, що до ТОВ «Вікторія» при відповідній структурі ресурсів за умов виконання належних технологій може бути залучено у господарський обіг тільки 2182 га ріллі.

При збереженні поголів'я худоби на фактичному рівні питома вага кормових культур у структурі посівних площ досягає 35,4%. Зменшення ріллі в обробітку відбувається за рахунок скорочення площ, виділених під зернові і технічні культури, так як саме з техніки, необхідної для їх вирощування та збирання, положення найбільш критичне.

У таблиці 1 наведено основні показники, які характеризують формування ресурсного потенціалу ТОВ «Вікторія» за наявних обсягів і відповідної структури ресурсів, оптимізація проходить за рахунок власних і залучених коштів.

Незначна питома вага у структурі посівних площ товарних культур у першому варіанті призводить до різкого скорочення обсягів реалізованої продукції і зумовлює загальне зменшення обсягів отриманої виручки від реалізації продукції.

Але навіть за таких масштабів виробництва господарство може залишитися прибутковим, при рівні рентабельності всього 6,3%, що в умовах ризикового характеру сільськогосподарського виробництва не є достатнім навіть для забезпечення простого відтворення. Разом з тим варто зазначити, що господарство може коригувати ресурсні пропорції за рахунок трансформації ресурсів, не задіяних у процесі виробництва в інвестиційні кошти. У ході вирішення економіко-математичної задачі було визначено

перелік засобів, які можуть бути реалізовані за залишковою або ліквідною вартістю з урахуванням попиту на ці види техніки, з метою реінвестування отриманих коштів у ресурси, що знаходяться в дефіциті. Необхідністю у зміні ресурсних пропорцій продиктоване скорочення поголів'я великої рогатої худоби.

Сумарна вартість інвестиційних ресурсів, отриманих за рахунок власних коштів, складе 1782,9 тис. грн, з яких 875,2 тис. грн будуть спрямовані на погашення кредиторської заборгованості, а 907,7 тис. грн будуть інвестовані в капітальний ремонт та придбання основних засобів. За рахунок скорочення площ кормових культур і збільшення загальної площі ріллі в обробіт ТОВ «Вікторія» може досить суттєво збільшити обсяги виробництва товарної рослинницької продукції. Сума виручки від її реалізації становить 7,49 млн грн, величина прибутку – 0,88 млн грн, рівень рентабельності – 13,2%.

Основним недоліком даного варіанта є: недовикористання ріллі (64,2% від наявної площі); власні джерела додаткового придбання основних і обігових коштів вичерпано; отримання банківських кредитів неможливо в силу низької заставної вартості наявного у підприємства майна. Для виходу на оптимальні ресурсні пропорції необхідним є залучення інвестиційних ресурсів.

Основні параметри розвитку підприємства (табл. 1), отримані у ході реалізації третього варіанта поставленої економіко-математичної задачі, свідчать про досить високу інвестиційну привабливість ТОВ «Вікторія», яка зумовлена розміром інвестування в 1175,1 тис. грн для придбання рекомендованого асортименту техніки та фінансуванні поточних витрат протягом перших трьох років (1,9 млн грн) та з урахуванням погашення наявної кредиторської заборгованості і терміном окупності інвестицій 45 місяців.

Використання інвестицій для збалансування задіяних у процесі виробництва ресурсів забезпечує істотне зростання економічної ефективності функціонування підприємства. Так, розрахунковий рівень рентабельності становить 60,9%, а величина прибутку досягає 4,6 млн грн. Отримання прибутку у розрахунок на 1 га ріллі при функціонуванні підприємства в рамках даного варіанту складе 6,37 тис. грн, що у 9,8 і 3,4 рази більше, ніж, відповідно, в першому та другому варіантах.

Даний варіант має значну перевагу і в ефективності використання інвестицій. Якщо на 1 грн вкладених коштів за п'ять років прибуток за третім варіантом досягає 0,48 грн, то за другим варіантом – усього 0,12 грн, а за першим – лише 0,05 грн.

Розуміється, що розмір інвестицій є для інвестора одним із основних критеріїв оцінки альтернативних варіантів проектів при однаковому терміні їх окупності, але не вирішальним.

Найбільш значущим критерієм оцінки ефективності інвестиційних проектів служить їх чиста дисконтована вартість. Отримане значення NPV дозволяє констатувати, що поза конкуренцією виявляється варіант, який передбачає поряд з виробництвом зернових і соняшнику виробництво картоплі та цукрових буряків. Але остаточне рішення про пріоритетність варіантів розвитку можна приймати тільки після аналізу ризиків, властивих кожному з проектів.

З точки зору інвестиційної ефективності однією із найпривабливіших сільськогосподарських культур є картопля, яка забезпечує максимальне сальдо грошових потоків в розрахунку на 1 га посівів. Але коефіцієнт стійкості по картоплі дорівнює 0,505, що припускає досить високий рівень виробничого ризику її вирощування. Варто зазначити, що природно-кліматичні умови Сумської області не є повсюдно оптимальними для виробництва картоплі в промислових обсягах. Традиційною зоною картоплярства є більш північні області з більш високим рівнем опадів у період вегетації картоплі. Рівень собівартості картоплі в цих районах на 35-40% нижче собівартості картоплі, вирощеної в умовах півдня Сумської області, це робить виробництво картоплі в умовах розглянутого господарства неконкурентоспроможним. Наслідки природних коливань врожайності картоплі поглиблюються високим рівнем авансових вкладень, що сягають 13,7 тис. грн на 1 га посіву, неможливість компенсації яких в разі падіння врожайності картоплі призведе до різкого падіння ефективності цієї культури. Аналіз ринку картоплі свідчить про значні маркетингові ризики. Більше ніж 90% продовольчої картоплі в Сумській області вирощується населенням, що істотно знижує попит на неї всередині області і відповідно впливає на рівень цін. З іншого боку, населення при реалізації надлишків вирощеної картоплі змушене в ряді випадків продавати її за демпінговими цінами, що обумовлює можливу неконкурентоспроможність підприємства у цьому секторі ринку. Слід зазначити, що у структурі інвестицій в основні засоби, необхідні для вирощування картоплі, питома вага вузько спеціалізованої техніки досягає 80%. З точки зору диверсифікації інвестицій, немає можливості збільшувати питому вагу посівних площ картоплі в структурі посівних площ понад 11%

без критичного зниження рівня стійкості всієї системи. Значні кошти потрібні при будівництві та обладнанні складських приміщень для зберігання картоплі.

У ситуації обмеженості земельних ресурсів інтерес викликає і розвиток галузей з коротким циклом виробництва, таким як птахівництво та кролівництво. Наявність у господарствах річок та заплавлених земель дозволяє розглядати варіант з розведенням гусей. У зв'язку з чим планується два тури відгодівлі по 500 голів у кожному. Тип годівлі – сухий, на основі повністю збалансованих комбикормів. При відносно невеликих обсягах стартових інвестицій і досить низькому рівні ризиків варіант розвитку цієї галузі для інвестора виявляється слабо привабливим в силу недостатньо короткого терміну окупності і невеликого обсягу чистого накопиченого доходу.

У разі розвитку кролівництва з маточним поголів'ям кролиць у 500 голів розрахунковий інвестиційний ефект також низький. При стартових інвестиціях 4,5 млн грн термін окупності вкладень складе більше 8 років. У разі, якщо стратегія розвитку аграрного формування вже визначена, то запропонована методика дозволяє оптимізувати параметри розвитку підприємства виходячи з фінансових можливостей інвестора та його готовності йти на той чи інший рівень ризику.

Висновки. Отже, підприємства аграрної сфери зберігають свою інвестиційну привабливість, незважаючи на досить високий рівень ризиків, властивих сільськогосподарському виробництву. Нашими дослідженнями підтверджено, що підвищення рівня дохідності аграрних формувань можливе лише за оптимального розподілу обмежених виробничих ресурсів у структурі ресурсного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручн. для вузів / Ф.Ф. Бутинець. – 2-ге вид., допов. і перер. – Житомир : Рута, 2000. – 640 с.
2. Бухгалтерський облік у сільському господарстві : навчальний посібник для вузів / За ред. Ф.Ф. Бутинця, М.М. Кацупатого. – Житомир : Рута, 2003. – 512 с.
3. Рубан В., Чубукова О., Некрасов В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 14-19.